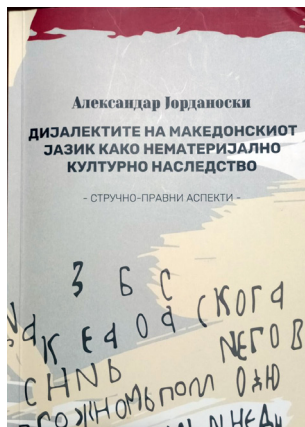

Приказ

Језик као нематеријално културно наслеђе у Републици Северној Македонији

Александар Јорданоски, *Дијалектите на македонскиот јазик како нематеријално културно наследство. Стручно-правни аспекти*, Скопје: Самостојно издание, 2022, 100 стр.

Очување нематеријалног културног наслеђа (НКН) у Србији креће се у правним оквирима Унескове *Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа* која је ратификована маја 2010. године. Од тог времена до данас објављене су бројне монографије, зборници радова и студије који се из различитих углова баве овом темом, али је врло мало њих анализирано језик као могући елемент за заштиту. Разлози за ову, само на први поглед научну лакуну тичу се пре свега усвојених Унескових дефиниција по којима се нематеријално културно наслеђе посебно испољава у „(а) усменим традицијама и изразима, укључујући и језику као носиоцу нематеријалног културног наслеђа; (б) извођачким уметностима; (в) друштвеним обичајима, ритуалима и свечаним догађајима; (г) знањима и обичајима који се тичу природе и свемира; (д) вештинама везаним за традиционалне занате“.¹ Прихватањем ове изворне Унескове дефиниције, заштита језика ограничена је само на његову функцију у усменој традицији и изразима, по којој основи су у Србији до данас у Национални регистар уписана само три елемента: ерски хумор, пиротско приповедање и здравице (почашнице, наздравице).

С друге стране, неке земље из региона (Хрватска, Словенија и Северна Македонија) ипак су, као своје нематеријално културно наслеђе, заштитиле неке (или све – како ће се у овом приказу показати) дијалекте и говоре службеног језика или мањинских језика на својој територији.

Из правног угла овом важном темом се бави монографија филолога, македонисте Александра Јорданоског, експерта за заштиту кул-

¹ <http://nkns.rs/sites/default/files/documents/konvencija.pdf>

турног наслеђа.² Македонски модел заштите језика следи правац *top down* (за разлику од у Србији прихваћеног *bottom up*), дакле, полази од институција и усмерава се ка заједницама и носиоцима. За овакав модел заштите НКН определиле су се и неке друге државе, на пример Молдавија, која је унапред урадила систематизацију комплетне традицијске културе.³

Закон о заштити културног наслеђа Републике Македоније био је донет још 2004. године, када је први пут установљена категорија *духовно културно наслеђе* која обухвата фолклорна добра, језик и топонимију. Основни субјекат заштите ове врсте културног наслеђа постаје Управа за заштиту културног наслеђа. Македонија је *Конвенцију* о НКН ратификовала законом из 2006. Израз *духовно културно наслеђе* се тако у македонском споменичком праву користио од 2004. године до 2013, односно до доношења Правилника за именовање и допуњу Правилника за валоризацију, категоризацију и ревалоризацију културног наслеђа, после кога је усвојен званични израз: *нематеријално културно наслеђе* (мак. *наследство*).

Македонски *Закон о заштити културног наслеђа* (члан 24) дефинисао је духовно културно наслеђе на следећи начин: „Фолклорна добра су обичаји, обреди, предања, умотворине, народне песме, бајке, легенде, пословице, загонетке, плесови, игре, стари и ретки занати, традиционалне вештине и други изрази нематеријалног народног стваралаштва.“ Чланом 25 истог Закона посебно су дефинисани „Језик и књижевни, односно стандардни језик и његово писмо, као и локални говори истог језика (дијалекти)“, а чланом 26 следећи ономастички елементи: „Топоними су имена језера, река, извора и других водених објеката (хидроними), градови, села и друга насеља (ојконими), природна или административна подручја (хороними), путеви (дромоними), пољопривредни просторни објекти (агроними), планине и други природни објекти повезани са шумама (дендроними) и други изворни, локални и званични називи у оквиру топонимије Републике Македоније.“⁴ Припремом елабората за заштиту других, ванлингвистичких елемената НКН у Македонији почевши од 2010. године бави се Институт за старословенску културу уз Прилепа.⁵

² Ауторка овог приказа посебну захвалност за помоћ дугује Ивони Опетческој Татарчевској, вишој сарадници за културна добра у Одељењу за нематеријално културно наслеђе Министарства за културу Републике Северне Македоније.

³ <https://patrimoniuiumaterial.md/en/pagini/files-elements-intangible-cultural-heritage>

⁴ http://arhiva.kultura.gov.mk/images/stories/dokumenti/obraci/Zastita_na_kulturnoto_nasledstvo.pdf

⁵ Подаци са сајта овог Института односе се на заштиту следећих елемената НКН: Св. Никола Летен / Св. Талалеј во с. Крстец, Прилепско (2016); Обичајот „Кули“,

Дакле, македонски модел заштите, уз фолклорна добра као елементе НКН штити још језик и топонимију. Што се тиче језика, треба имати у виду да је, у складу с македонском дефиницијом, предмет заштите књижевни, односно стандардни језик и његово писмо, а тако и његови локални говори, односно дијалекти. Овакво правно решење је донето ради системског покривања македонског језика и његове ћирилице као НКН. Посебним законом (*Закон за употребата на македонскиот јазик*, 1998, члан 2) македонски књижевни језик и његова ћирилица дефинисани су као духовно богатство од посебног културног и историјског значаја.

Тиме што се језик и топонимија прихватају као посебни видови НКН, македонски модел заштите разликује се од става Унескове конвенције. Александар Јорданоски истиче да такво македонско правно решење није у супротности са Конвенцијом Унеска јер македонски спада у категорију угрожених језика. Од македонског језика у Македонији у тежој ситуацији су ромски и арумунски језик који су још и „недовољно стандардизовани“. Такође, посебан третман топонима у оквиру македонског НКН није у супротности с Конвенцијом јер њихов правни третман као НКН значи само „проширење обима заштите с експлицитним инсистирањем на топонимији“. На овом месту треба напоменути да су и неке друге европске државе заштитиле локалну топонимију (Аустрија, Словенија, Хрватска).

Македонска национална класификација је стандардна типолошка класификација израђена за службену употребу (намењена и за материјално и нематеријално наслеђе), има сложenu структуру са шест хијерархијских нивоа. Класификација језика има шест група, 17 подгрупа, 32 типа и 36 подтипова. На рангу групе издвојени су: историјска основа савременог македонског језика, савремени албански језик, савремени турски језик, савремени српски језик и дијалекти других језика који се говоре у Македонији. У групи историјска основа савременог македонског језика издвојене су две подгрупе: писмо и језик, а уз групе савремени македонски, албански, турски и српски језик издвојене су три подгрупе: стандардни језик, азбука и дијалекти. Последња група има као подгрупе дијалекте арумунског, ромског и бошњачког (босанског)

Македонски Брод (2019); Водичарките од с. Беранци, Битолско (2019); Џоломарите од с. Бегниште, Кавадаречко (2019); Празникот „Иванка“ во Ресен (2019); Водици во с. Битуше (2019); Свончарскиот занает во Битола (2019); Лазарките од Струшко Поле (2019) и Лазарките од Дримкол (2019).

<https://isk.edu.mk/%d0%bd%d0%b5%d0%bc%d0%b0%d1%82%d0%b5%d1%80%d0%b8%d1%98%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%be-%d0%ba%d1%83%d0%bb%d1%82%d1%83%d1%80%d0%bd%d0%be-%d0%bd%d0%b0%d1%81%d0%bb%d0%b5%d0%b4%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%be/>

језика. На нивоу подтипова обухваћени су локални регионални говори. Оваква класификација, посебно у погледу поделе на групе, условљена је политичком одлуком пре него правном или научном оправданошћу.

Што се тиче топонима као дела језика, они су подељени на осам група (микротопоними, ојконими, ороними, хидроними, хороними, меморијални типоними, ходоними и хремотоними), затим у 34 подгрупе и 33 типа.

Тако су, на пример, у оквиру македонске азбуке издвојени македонско ћирилично и латинично писмо, а у оквиру македонских дијалеката западно македонско наречје са свим западним и централним периферним говорима), југоисточно македонско наречје (са свим источним и јужним говорима) и северномакедонско наречје (са свим североисточним и северозападним говорима). У оквиру албанског језика пописани су сви гегијски, тоскијски и прелазни говори који се говоре у Северној Македонији. У оквиру савременог српског језика у класификацији су предвиђени српско ћирилично и латиничко писмо и дијалекти српског језика у Македонији (без спецификације). У оквиру дијалеката других језика, класификовани су арумунски и мегленорумунски дијалекат, арлијски дијалекат ромског језика, и дијалекти бошњачког (босанског) језика (без спецификације).

У израду ове класификације биле су укључене надлежне катедре са Филолошког факултета „Блаже Конески“ из Скопља (Катедра за албански језик и књижевност, Катедра за турски језик и књижевност и Катедра за македонски језик и јужнословенске језике). Ове катедре су изнеле истоветне ставове да албански, турски, српски и бошњачки (босански) треба да буду таксативно наведени у националној класификацији и да у методолошком погледу буду разрађени једнако као и македонски језик. Супротно становиште имао је Институт за македонски језик „Крсте Мисирков“ (према акту из 2005. године), иначе на државном нивоу овлашћен за заштиту језика и топонимије, који је сматрао да језици националних заједница у Македонији не треба да буду укључени у националну класификацију зато што су ти језици, како књижевни, односно стандардизовани, тако и њихово писмо и дијалекти, научно и правно кодификовани и стандардизовани у другим државама где би требало да буду правно заштићени. Други аргумент је био да би правно уношење ових језика у македонску националну класификацију представљало присвајање надлежности других држава и присвајање туђег културног наслеђа.

Научна подела македонских дијалеката разликује се од поделе из правног акта националне класификације културног наслеђа. Национална класификација је подзаконски акт *Закона о заштити културног*

наслеђа и има правно дејство само у границама Македоније и нема надлежности ван њених граница. Научна подела нема такво обавезујуће дејство и обухвата целу македонску језичку територију.

Македонски дијалекти су проглашени за културно наслеђе посебног значаја, заједно с дијалектима једног дела народа наведених у преамбули македонског Устава (амандманом од 11. 1. 2019. промењен је назив у Република Северна Македонија). У преамбули Устава (амандманом из 2001), Македонија је дефинисана као држава македонског народа „са грађанима који живе у њеним границама који су део албанског народа, турског народа, влашког (арумунског) народа, српског народа, ромског народа, бошњачког народа и других“.

Управа за заштиту културног наслеђа Министарства културе 2009. године је прогласила 16 говора за културно наслеђе⁶, а 2011. још 22 говора⁷. Као значајно културно наслеђе *ex lege* 2010. године проглашено је осам картотека Института за македонски језик (картотека лексике савременог македонског језика, македонске народне прозе, македонске народне поезије, глагола македонског језика, македонских онима, презимена, надимака и црквенословенског језика). Македонска Влада је, према подацима Александра Јорданоског, донела укупно 38 одлука о проглашењу појединих лингвистичких елемената као духовног културног наслеђа посебног значаја и 8 регистрација значајног културног наслеђа *ex lege*.

Из прегледа реализованих пројекта у области заштите језика као НКН у периоду 2007–2014, показало се да се првих година радило на елаборатима за валоризацију дијалеката и говора, а од 2010. године почиње дигитализација ономастичке грађе, звучних записа и картотека, као и јеванђељских текстова и апостола. Монографија Александра Јор-

⁶ То су следећи елементи: Говор Турака у области Охрида, Кичевско-поречки говори, Малорекански (галички) говор, Штипско-струмички говор, Кривопаланачки говор, Малешевско-пирински говор, Скопскоцрногорски говор, Гегијски говори Републике Македоније, Арумунски дијалекат Републике Македоније, Мегленовлашки (мегленорумунски) дијалекат (Ђевђелије и ђевђелијског краја), Прилепско-битољски говор, Охридско-преспански говори, Скопско-велешки говори, Вратничко-полошки говори, Говор Турака у Радовишу и Топонимија Републике Македоније.

⁷ У питању су следећи елементи: Говор Турака у области Ресена, Говор Турака у области Гостивара, Говор Турака у Дебарској жупи, Говор Турака у области Тетова, Говор Турака у области Велеса, Прилепа и Крушева, Говор Турака у области Скопља, Говор Турака у области Куманова, Говор Турака у области Штипа, Говор Турака у области Битоља, Говор Турака у области Струге, Дебарски говори, Рекански говори, Тиквешко-мариовски говори, Горњеполошки говори, Дримколско-голобрдски говор, Вевчанско-радошки говор, Кумановски говор, Кратовски говор, Струшки говор, Јужни говори, Тоскијски говори Републике Македоније, Прелазни гегијско-тоскијски говори Републике Македоније.

данског садржи и формулар Упутства за израду елабората за валоризацију духовног (нематеријалног) културног наслеђа.

Занимљиво је указати да Северна Македонија није заштитила специјалне језике, као што је то македонски знаковни језик (знаковни језици су заштићени у Словачкој и Аустрији), као ни своје, у лингвистици и етнографској литератури добро описане тајне занатске језике (као што је, на пример, Босна и Херцеговина заштитила тајни језик осаћанских зидара). Такође, Северна Македонија није заштитила ни своје говоре ромског језика који се (уз арумунски и мегленорумунски) налазе на Унесковој листи угрожених језика Северне Македоније.⁸ Са друге стране, Северна Македонија је још 1996. године потписала Европску повељу о заштити регионалних и мањинских језика Савета Европе али је до данас није ратификовала.⁹

др Биљана Сикимић
Балканолошки институт САНУ
Е-пошта: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

Примљено: 5. 11. 2022.
Прихваћено: 19. 11. 2022.

⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_endangered_languages_in_Europe#North_Macedonia

⁹ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=148>